

शब्दार्थ

पाठ्यपुस्तकातील पाठ, कविता व बोली यांमध्ये आलेले कठीण शब्द, वाक्प्रचार व त्यांचे अर्थ येथे दिलेले आहेत. दिलेले शब्द व वाक्प्रचार यांची मांडणी विद्यार्थ्यांनी वहीत शब्दकोशाप्रमाणे करावी.

◆ जय जय महाराष्ट्र माझा (गीत)

तट्टू - लहान घोडा. जबाब - उत्तर. निढळ - कपाळ, ललाट. तक्त - तख्त, सिंहासन.

◆ स्वप्नं विकणारा माणूस

तुच्छ लेखणे - तिरस्कार करणे, कमी लेखणे. कुतूहल - उत्सुकता. ऐट- तोरा, मिजास. गराडा पडणे - गर्दी होणे. दिलखेच - मनाला आकर्षित करणारे. मती कुंठित होणे - विचारप्रक्रिया थांबणे. संभ्रमात पडणे - गोंधळात पडणे. तल्लीन होणे - मग्न होणे. तरतरी पेरणे - उत्साह निर्माण करणे. भरभरून बोलणे - तोंडभरून बोलणे. ढब - शैली. गहिवरून येणे - कंठ दाटून येणे.

◆ तोडणी

मनात काहूर उठणे - कावरेबावरे होणे. झिरा - झरा. पाचूदा - कडव्याचा पाच पेंढ्यांचा गट. सरमड - बाजरीचे ताट, कडबा. तांबडं फुटणे - सकाळ होणे. काकडून निघणे - थंडीने गारठणे. पाचट - उसाचा वाळलेला पाला, चिपाड. हबकून जाणे - धक्का बसणे. उलघाल होणे - अस्वस्थ, बेचैन होणे. आबाळ होणे - हेळसांड होणे. पैकं - पैसे. आनंदाला पारावार न उरणे - खूप आनंद होणे.

◎ भाषेचा नमुना

अहिराणी बोली

नही - नाही. सिकेल - शिकलेला. टाप - हिंमत. पाळी - वेळ. घरना - घरचा गावनाभी - गावचा. भायेरल्याज - बाहेरच्या. उट्यारेट्या - चौकश्या. बांधवरथून - बांधावरून. कज्या - भांडणे. मिटाडाले - मिटवायला. रातलेभी - रात्रीसुद्धा. याळम्हान कव्हळज - दिवसभरात कधीही. आत्तेज - आत्ताच. धुयेल - धुतलेले. धुवळाफूल - पांढरेशुभ्र. टार्च - कडक. बसीसन - बसून. फोपाटा - धूळ.

◆ श्रावणमास (कविता)

हर्ष - आनंद. मानसी - मनाला, मनास. शिरवे - पावसाच्या सरी. नभोमंडपी - आकाशरूपी

मंडपात. जलद - मेघ. बलाकमाला - उडणाच्या बगळ्यांची रांग. अवनी - पृथ्वी. पावा - बासरी. गाय - गात. सुवर्णचंपक - सोनचाफा. विपिनी - अरण्यात, वनात. भामा - सत्यभामा, श्रीकृष्णाची पत्नी. रोष - राग. पुरोपकंठी - नगराजवळील बागेत. ललना - स्त्रिया.

◆ भांड्यांच्या दुनियेत

कोठीची खोली - धान्य साठवण्याची खोली. नित्योपयोगी - नेहमी उपयोगात असणारी. काठवट - पीठ मळण्यासाठी वापरली जाणारी लाकडी परात. प्रगल्भ - परिपक्व.

◆ थोरांची ओळख - डॉ. खानखोजे

खलबत - गुप्त चर्चा. पर्वणी - दुर्मीळ संधी.

◆ माझी मराठी (कविता)

ऋण - उपकार. उतराई होणे - ऋणातून मुक्त होणे. लोहापरी - लोखंडाप्रमाणे. गंध - सुवास. अमृत - सुधारस. प्राशन करणे - पिणे. वर्णावी - वर्णन करावी.

◆ गचकअंधारी

पंचक्रोशी - चार-पाच कोसांच्या आतील गावे. मेटाकुटीला येणे - रडकुंडीला येणे. गिल्ला करणे - गोंधळ करणे. झुंजुंजु - पहाटेचा संधिप्रकाश. वक्ती - वेळेस. कोला - कोल्हा. पुळे - पुढे. भेव - भीती. युक्ती फळाला येणे - यशस्वी होणे. हिव भरणे - थंडीने गारतून जाणे. प्रभा फाकणे - सकाळ, सूर्योदय होणे. शंकेची पाल चुकचुकणे - शंका निर्माण होणे. करुणा भाकणे - दयेची याचना करणे. दरदरून घाम फुटणे - खूप भीती वाटणे. जिवात जीव येणे - निश्चित होणे. सुसाट पळत सुटणे - वेगाने पळत सुटणे.

◆ नात्याबाहेरचं नातं

झंकार - मंजूळ नादयुक्त आवाज. आगेकूच - वाटचाल. हुडहुडी - थंडी, गारवा. भास होणे - समज होणे. नखशिखान्त - पायाच्या नखांपासून डोक्यापर्यंत. न्याहाळणे - एकाग्रतेने, बारकाईने पाहणे. कणव निर्माण होणे - दया निर्माण होणे. भुरळ घालणे - आकर्षित करणे. काळजात धस्स होणे - भीतीने धक्का बसणे.

◆ गोमू माहेरला जाते (गीत)

नाखवा - मुख्य नावाडी. घोव - पती, नवरा. खाडी - नदीत समुद्राचे पाणी जेथवर येते तो भाग. ताटवा - फुलझाडांचा मांडव, वाफा. शहाळी - कोवळे नारळ. मापवणे - मोजणे. झणी - लवकर. गलबत - होडी, नौका.

◎ भाषेचा नमुना सामवेदी बोली

यासॉ - येत असे. उगडलॉ - उघडला. वाशीली - वाचली. जकल्या - सगळ्या. मरंशे - मरणार आहोत. बग्यादो - बघण्यासाठी. वेळूस - वेळ. नॉतो - नव्हता. आटपॉन - आटपून. खाट्येऑर - खाटेवर. आयकॉ - ऐकायला. भॉठो - मोठा. खांबोरसां - खांबावरील. बारझाड - झाडताना. घरोर - घरावर. टुकीलॉ - पाहिला.

◆ बाली बेट

कंठा - गळ्यातील सोन्या-मोत्यांचा हार. कंठमणी - गळ्यातल्या हारातील सर्वांत मोठे रत्न. उभयता - दोघे. राई - बन. परिसमाप्ती - शेवट. अश्राप - सभ्य, गरीब. मिस्कीलपणे - खट्याळपणे. भाट - स्तुती गाणारे, स्तुतिपाठक.

◆ सलाम-नमस्ते !

दुर्मिळ - मिळण्यास कठीण. मन हेलावणे - दुःख वाटणे. बावरणे - गोंधळून जाणे. थक्क होणे - आश्चर्यचकित होणे. पचनी पडणे - मानवणे, आत्मसात होणे.

◆ अनाम वीरा... (कविता)

अनाम वीर - अज्ञात सैनिक. जीवनान्त - जीवनाचा शेवट. समर - युद्ध, लढाई. देशाकाशीं - देशाच्या आकाशात. विलीन होणे - सामावून जाणे. रियासत - वतन. तुशें - तुझे. मृत्युंजय - मृत्यूवर विजय मिळवणारा.

◆ कवितेची ओळख

काव्यप्रतिभा - काव्यनिर्मितीची शक्ती. प्रकल्प - विशिष्ट कालावधीसाठी करण्यास दिलेले काम. सांजवात - संध्याकाळच्या वेळी लावलेला दिवा. पाश सोडणे - बंधनातून मुक्त होणे. हेका धरणे - हट्ट करणे. भावनांचे मोहोळ चेतवणे - भावना जागृत करणे.

◆ असे जगावे (कविता)

नजर रोखणे - निर्भयपणे पाहणे. गुलामी - दास्यत्व. दांडगी इच्छा - प्रबळ इच्छा. कवेत अंबर घेणे - अशक्य गोष्ट शक्य करणे. काळीज काढून देणे - प्रिय गोष्ट दुसऱ्याला देणे, समर्पण करणे. ठणकावून सांगणे - न घाबरता सांगणे. कठोर - दयाशून्य, निष्ठुर.

◆ कोळीण

सुगावा लागणे - शोध लागणे. कमान - अर्धवर्तुळाकार. गुंग होणे - मग्न होणे. गूढ - रहस्य. दबा धरणे - हल्ला करण्यासाठी लपून बसणे. प्रतीक्षा करणे - वाट पाहणे. असहाय - हतबल. पारध होणे - शिकार होणे. सोबग - एक प्रकारचा कीटक. उत्कंठा - उत्सुकता. तटस्थ - उदासीन. मागमूस नसणे - माहीत नसणे. अकस्मात - अचानक. प्रतवारी - वर्गवारी.

◆ थेंब आज हा पाण्याचा (कविता)

मोल - मूल्य. कोती - संकुचित वृत्तीचे. चाळा - नाद, सवय. ठगणे - फसवले जाणे.

◆ वदनी कवळ घेता...

रेलचेल - समृद्धी, विपुलता. अपव्यय - वाया घालवणे. नासाडी - नासधूस. यजमान - समारंभाचे प्रमुख आयोजक. अवाजवी - आवश्यकतेपेक्षा जास्त. दिलासा मिळणे - आधार मिळणे.

◆ धोंडा

भंडावून सोडणे - हैराण करणे. धास्तावणे - घाबरणे. भिरकावणे - फेकणे. लुप्त होणे - गायब होणे. पाठपुरावा करणे - मागोवा घेणे. अरिष्ट - संकट.

◆ विचारधन

हिरिरीने भाग घेणे - उत्साहाने भाग घेणे. नावारूपाला येणे - लौकिक प्राप्त होणे. समकालीन - समान काळातील.

◆ संतवाणी

व्रतनेमें - नित्यनेमाने. बिंबणे - ठसणे. निवारणे - दूर करणे. व्यथा - दुःख. धाली - संतुष्ट झाली.

***